

ПАПАЗОВА АНЖЕЛА,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін
Маріупольського державного університету*

ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст. ДОСЛІДНИКАМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

У статті розглянуто тематику наукових робіт дослідників із Російської імперії щодо діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. Виявлено, що в проаналізованих роботах науковці проявили великий інтерес до зазначеної проблеми. Дослідники зібрали та опублікували фактичний матеріал у збірниках документів, розпочали дослідження деяких аспектів діяльності єзуїтів щодо системи освіти та виховання, Берестейської церковної унії, уніатської церкви, базилианського ордену, місії Антоніо Поссевіно в Москву, участі єзуїтів у подіях смутних часів у Московії, діяльності окремих членів ордену А. Поссевіно та Петра Скарги. Однак незважаючи на великий інтерес зазначених істориків XIX ст. до діяльності ордену, комплексного вивчення проблеми здійснено не було. Практично взагалі не вивчалися питання щодо економічної діяльності Товариства, матеріального та кадрового забезпечення домів ордену, культурних досягнень єзуїтів, співпраці членів Товариства Ісуса з державними діячами та наслідки їхньої роботи для політичного, господарського та культурного життя в регіоні.

Ключові слова: Товариство Ісуса; східнослов'янський регіон; дослідники Російської імперії; тематика наукових робіт; історіографія проблеми.

Постановка проблеми. Діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. в історіографії представлена вкрай мало. Існують дослідження лише з окремих аспектів проблеми. Істориками вивчалися деякі напрямки діяльності Товариства Ісуса в регіоні й окремі події, пов'язані з діяльністю єзуїтів. Однак ці дослідження виконані під впливом певної ідеологічної системи чи торкаються лише деяких аспектів проблеми. Ученим відомі лише окремі факти роботи ордену в регіоні, деякі риси функціонально-ієрархічного устрою Товариства, певний вплив і наслідки його діяльності в регіоні в означений час. Однією з причин такого рівня вивченості проблеми є те, що роботи російських істориків XIX - початку XX ст. щодо діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. мало аналізувалися історіографами.

Аналіз досліджень і публікацій. На відміну від робіт західних світських і церковних, польських та єзуїтських дослідників, роботи російських істориків XIX - початку XX ст. щодо діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. мало аналізувалися сучасними науковцями [1-3].

Білоруська дослідниця Т. Б. Блінова проаналізувала роботи російських дослідників XIX ст., які торкалися чи предметно розглядали проникнення на білоруські землі та педагогічну діяльність Товариства Ісуса наприкінці XVI - у 1820-х рр. [2]. Вона констатувала, що історіографія того часу розглядала зазначені питання однобічно, часто з клерикальних позицій, що російські

дореволюційні історики захищали православ'я і не в змозі були розкрити сутність боротьби, яка відбувалася у феодальному суспільстві. Цю тезу Т. Б. Блінова віднесла, передусім, до роботи М. М. Любовича. Вона визнала використання авторами історій ордену І. Мітрошенко й А. Дем'яновичем великої кількості опублікованих джерел у висвітленні виникнення й діяльності окремих колегіумів ордену, констатувала різку критику цими авторами системи виховання та моралі ордену, проте також віднесла ці дослідження до апологетичних. Чималим Т. Б. Блінова назвала внесок О. Сапунова у вивчення історії єзуїтів у Білорусі на підставі вивчення виданих ним збірників "Витебская старина", де здійснений "цікавий підбір джерел", а от брошуру цього автора "Полоцкая иезуитская коллегия" визнала такою, що не може претендувати на повноту й глибину викладу [2, с. 4-5].

Науковець зазначила, що видання деяких робіт у Росії XIX ст. диктувалося інтересами зовнішньої політики царату, що вони проникнуті клерикальним духом, засуджують діяльність Товариства (монографії Д. А. Толстого, Ю. Ф. Самаріна, М. Я. Морошкіна). Висновки та узагальнення цих авторів дослідниця визначила як односторонні та вузькі. Однак Т. Б. Блінова виявила й інші точки зору російських дослідників (симпатію до педагогічної системи, високу оцінку шкіл ордену), зокрема в роботах М. О. Добролюбова та Т. М. Грановського [Там само, с. 5].

На думку сучасного українського дослідника Леоніда Тимошенка, у другій половині XIX ст. склалося два основних напрямки в інтерпретації діяльності єзуїтів у

регіоні: православно-консервативний, який абсолютизував єзуїтсько-католицьку експансію періоду підготовки Берестейської унії, й уніатсько-прогресивний, який заперечував цю традицію (його підтримали й деякі православні історики) [4].

Російський дослідник Михайло Дмитрієв аналізував роботи науковців Російської імперії щодо Берестейської церковної унії. Він відзначив невелику кількість власне наукових робіт з проблеми. Особливо відмічав роботи М. О. Кояловича та митрополита Макарія, констатував наявність у цих дослідженнях уваги до ролі єзуїтів у причинах укладання унії та зазначав визнання великої ролі ордену в унійних процесах, наявну в доробках зазначених науковців [5].

Слід погодитися, що оцінка діяльності ордену дослідниками Російської імперії відрізнялася негативним, викривальним акцентом, що було пов'язано з проблемою ставлення до західних цінностей, яка загострилася на тлі реформ 60-70-х років XIX ст., небезпекою витиснення православ'я та порушення традицій [6].

Отже, сучасні українські, білоруські та російські дослідники певним чином давали характеристику дослідженням істориків Російської імперії, але робили це безсистемно, звертаючи увагу лише на окремі роботи, в основному присвячені освітянській та релігійній діяльності Товариства Ісуса.

Мета роботи - визначити тематику наукових робіт дослідників Російської імперії щодо діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст.

Виклад основного матеріалу. У середині XIX ст. у науковців Російської імперії поживався інтерес до західноєвропейської історії, а вивчення політичної й церковної історії середньовіччя в 50-70-х роках XIX ст. знаходилося на підйомі [7]. Інтерес до історії середньовіччя, пов'язаний з активізацією наукової й суспільної думки в післяреформений період, а також активізація діяльності Товариства в Росії та світі обумовили появу великої кількості наукових праць щодо діяльності ордену.

Наукове дослідження діяльності єзуїтів у Російській імперії почалося ще в першій половині XIX ст. [4]. Однак орден не залишився без уваги світських російських дослідників і XVIII ст. Найвидатніші історики з Російської імперії другої половини XVIII - початку XX ст. зверталися до діяльності ордену у своїх дослідженнях. Так, українські історики Д. І. Бантиш-Каменський [8] та Д. І. Дорошенко [9] виклали деякі аспекти діяльності єзуїтів в Україні. Представник дворянської історіографії М. М. Карамзін висловив власну точку зору щодо посередництва єзуїта А. Поссевіно в переговорах у Ям-Запольському [10]. Про московське посольство єзуїта писали представник буржуазно-ліберального напрямку державної школи С. М. Соловйов [11] і дворянського напрямку - М. М. Щербатов [12]. Інтерес до діяльності ордену виявив і видатний український історик М. С. Грушевський. Він приділив увагу роботі єзуїтських колегіумів у регіоні, їхньому впливові на населення, значенню єзуїтської освіти [13]. Російський дослідник П. Д. Брянцев вивчав багато сфер діяльності ордену з погляду впливу на історичні процеси в регіоні та відзначав велику роль окремих членів ордену [14]. Український історик М. І. Костомаров у ряді робіт звертав увагу на участь єзуїтів в авантюрах самозванців у Росії [15]. Серед робіт церковних православних авторів варто назвати капітальну працю митрополита Макарія, де визначається роль ордену в упровадженні унії, розглядається діяльність єзуїтів у Московському царстві [16].

Найбільш ґрунтовними дослідженнями, які присвячені проблемі, ми вважаємо роботи Ю. Самаріна, К. Харламповича, А. Дем'яновича, О. Сушка, І. Слівова, І. Мітрошенка. Робота російського історика А. Дем'яновича являє собою найбільш повне з усіх здобутків істориків Російської імперії, тому що відбиває практично всі сфери діяльності єзуїтів. Автор критично аналізує діяльність членів ордену, відзначає її вплив на суспільно-релігійне й культурне життя регіону [17]. Православний історик К. Харлампович досліджував процес створення й діяльності більшості колегіумів і шкіл, принципи їхньої навчально-виховної роботи. Однак головне в роботі - це спроба з'ясування взаємодії єзуїтських й інших навчальних закладів [18]. Робота російського історика І. Слівова важлива тим, що автор ґрунтовно досліджував вплив єзуїтів на органи державної влади, аристократію, ставлення різних верств суспільства до ордену [19]. І. Мітрошенко зазначав місце, час та кількість єзуїтських шкіл та колегіумів у Білорусі, вивчав проповідь католицизму та реакцію на це місцевого населення [20]. М. М. Любич, О. І. Ліпов також зробили певний внесок у вивчення єзуїтства в регіоні [21-22].

Багато авторів присвятили свої роботи вивченню діяльності окремих членів ордену. Найбільший інтерес вони проявили на початку XX ст. саме до діяльності єзуїта Петра Скарги [23]. Проявом цього інтересу можна вважати аналітичну роботу українського історика О. Сушка [24] як відповідь на працю церковного історика М. А. Стельмашенка [25]. Олександр Сушко критикував Михайла Стельмашенка за компліментарність роботи, за велику кількість помилок, неналежну увагу до робіт таких дослідників як М. Любич, О. Левицький, Б. Бучинський, В. Рольний, Л. Яновський, Ф. Бостль, Х. Польковський та ін. [24, с. 4-14]. Окрім П. Скарги, дослідники з великою увагою вивчали діяльність єзуїта Антоніо Поссевіно [26]. Різкій критиці, зокрема, піддавав діяльність А. Поссевіно дослідник Ю. Ф. Самарін, який виступав з позиції слов'янофільства та захисту православ'я [27]. А. Биков вивчав життя та суспільну діяльність І. Лойоли - засновника ордену єзуїтів [28]. У роботах зазначеної тематики аналізувалося єзуїтство як явище та охарактеризовано методи ордену.

Російські й українські історики присвятили свої роботи й окремим епізодам діяльності єзуїтів. Так, російський світський історик О. П. Сапунов вивчав заснування першого єзуїтського колегіуму в Білорусі [29]. Український історик О. І. Левицький виявив вплив єзуїтів на верхівку суспільства регіону й вивчав роботу Острозького єзуїтського колегіуму [30]. Про події смутних часів у Московському царстві на початку XVII ст. та участь у них єзуїтів (деякі факти відносин між самозванцями та членами ордену, ставлення Лжедмитрія I до єзуїтів, засудження методів ордену) писали М. І. Костомаров, М. Левицький, С. Ф. Платонов [15; 31-33].

Серія робіт російських істориків XIX - початку XX ст. присвячена місії А. Поссевіно в Москву. Окремі статті (Г. Воробйова [34], С. Дахновича [35]) носять більш інформативний характер і не розкривають значення посередництва єзуїта. Історики, на жаль, для розкриття діяльності А. Поссевіно, не використовували його творів та підпадали під вплив висновків єзуїтських дослідників. Певний аналіз історичних фактів, які містяться в "Московії" А. Поссевіно, подає В. О. Ключевський [36], а в роботах Є. Ф. Шмурло [37], Ф. І. Успенського [38], М. П. Лихачова [39], В. В. Новодворського [40], відчувається вплив досліджень єзуїта П. Пірлінга, який зображував діяльність папського престолу на Сході як гуманну, просвітницьку місію. Дослідники замало уваги

приділили аналізу дій єзуїта в Москві і на перемовинах, не аналізували, наскільки потужно вони вплинули на розвиток подальших подій та на формування політики папської курії.

Російські історики XIX - початку XX ст. активно займалися вивченням історії унії, уніатської церкви й базиліанського ордену. Першим звернув увагу на необхідність документалізації участі єзуїтів у підготовці й проведенні Берестейського собору професор Петербурзької духовної академії П. Жукович [41]. Грунтовні роботи автора мали великий вплив на подальші дослідження, у тому числі, й на світських дослідників Російської імперії. Знавець унії, професор Петербурзької духовної академії М. Коялович підкреслив велику роль діяльності єзуїтів у підготовці унії, визнав їх практично керівниками процесу. Він указував на те, що діяльність базиліан спрямовував саме орден єзуїтів [42]. Науковий інтерес до участі ордену єзуїтів у процесах впровадження унії та діяльності базиліанського ордену мали також російські дослідники М. І. Петров [43], М. Ф. Сумцов [44], Д. А. Толстой [45], І. Чистович [46]. Більшість російських авторів виступали з позицій захисту православ'я й засудили вплив католицької церкви та єзуїтів.

Релігійний вплив ордену на православ'я, здобутки єзуїтів вивчали також російські дослідники П. Вікторовський [47], О. Гожалчинський [48], М. Ястребов [49], О. Ільїн [50]. Особливо слід виділити роботу П. Вікторовського, де красномовно розкрито наслідки поширення католицизму (у тому числі єзуїтами) в середовищі православної еліти регіону.

Висновки

Отже, дослідники з теренів Російської імперії XIX - початку XX ст. зробили великий внесок у вивчення історії ордену єзуїтів. Вони зібрали фактичний матеріал, розпочали дослідження деяких аспектів діяльності єзуїтів, проаналізували принципи й шляхи подальшого вивчення, дали оцінки ордену. Проте поза належною увагою науковців залишилися питання економічної діяльності, матеріального та кадрового забезпечення домів ордену, релігійні твори єзуїтів, співпраця членів Товариства Ісуса з державними діячами регіону та наслідки їхньої роботи для політичного, господарського та культурного життя в українських, білоруських та російських землях. Таким чином, великий інтерес істориків XIX ст. до діяльності ордену не призвів до комплексного вивчення проблеми. Насамперед із тієї причини, що дослідники не виробили загальної точки зору на підходи до вивчення діяльності єзуїтів у східнослов'янському регіоні. Проаналізовані в статті роботи російських дослідників XIX - початку XX ст. містять точки зору членів наукового співтовариства того часу, оцінки ордену, відображають ставлення місцевих еліт до іноземних політичних, економічних та культурних впливів. Тому подальше вивчення здобутків дослідників із Російської імперії щодо діяльності Товариства Ісуса є перспективним, особливо щодо оцінок впливу, значення та наслідків роботи ордену єзуїтів у зазначеному регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI - середини XVII ст. / Тетяна Шевченко. - Львів : Свічадо, 2005. - С. 19-41.
2. Блинова Т. Б. Іезуїти в Белоруссии. Роль иезуитов в организации образования и просвещения / Тамара Борисовна Блинова. - Гродно : ГГУ, 2002. - С. 6-13.
3. Серяков С. Єзуїтське шкільництво як чинник національ-

но-культурного розвитку в польській історіографії XIX - XX ст. / С. Серяков // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. - Вип. 7. Університети та нації в Російській імперії. - Харків-К. : Критика, 2005. - С. 23-44.

4. Тимошенко Л. Єзуїти і Берестейська унія / Л. Тимошенко // Християнство. Матеріали конференції. - Львів, 2000. - С. 379.

5. Дмитриев М. В. Между Римом и Царьградом: генезис Брестской церковной унии 1595-1596 гг. / Михаил Владимирович Дмитриев. - М. : Из-во МГУ, 2003. - С. 10-11.

6. Петрова А. А. Предисловие / А. А. Петрова, С. В. Шершнева // Гризингер Т. Иезуиты. Полная история их явных и тайных деяний от основания ордена до настоящего времени / Т. Гризингер. - СПб. : Лань, 1999. - С. 6-7.

7. Гутнова Е. В. Историография истории средних веков / Е. В. Гутнова. - М. : Высшая школа, 1974. - С. 254-255.

8. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства / Дмитрий Николаевич Бантыш-Каменский. - К. : Час, 1993. - С. 95-105, 112-113.

9. Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Дмитро Іванович Дорошенко. - К. : Українознавство, 1996. - 258 с.; Дорошенко Д. І. Нарис історії України в 2-х томах. Том 1. / Дмитро Іванович Дорошенко. - К. : Глобус, 1992. - С. 171-172, 178-183.

10. Карамзин Н. М. История государства Российского: в 12-ти томах / Николай Михайлович Карамзин. - Т. VII-IX. - Тула : Приок. кн. изд-во, 1990. - С. 479.

11. Соловьев С. М. Сочинения. В 18 кн. История России с древнейших времён / Сергей Михайлович Соловьев ; [отв. ред. И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев]. - М. : Мысль, 1989. - Кн. 3. - Т. 5-6. - С. 643-716.

12. Щербатов М. М. История Российская с древнейших времён / Михаил Михайлович Щербатов. - Т. 5. - Ч. 3. - СПб., 1903. - С. 690.

13. Грушевський М. С. Історія України-Русі / Михайло Сергійович Грушевський. - К. : Наукова Думка, 1995. - Т. 7. - С. 446-461; Грушевський М. С. Культурно-національний рух на Україні в XVI - XVII віці М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Духовна Україна (збірка творів) / Михайло Сергійович Грушевський ; [упоряд. та додатки І. Гирича, О. Дзюби, В. Ульянівського]. - К. : Либідь, 1994. - С. 154-169, 210, 237-238.

14. Брянцев П. Д. История литовского государства с древнейших времен / Павел Дмитриевич Брянцев. - Вильна, 1889. - С. 370-439.

15. Костомаров Н. И. Смутное время Московского государства в начале XVII в. 1604-1613 / Николай Иванович Костомаров. - М. : Чарли, 1994. - 800 с.

16. Макарий (Булгаков), митрополит Московский и Коломенский. История Русской церкви / Михаил Петрович Булгаков. - В 12 т. - СПб., 1883. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://magister.msk.ru/library/history/makary/makary.htm>.

17. Демьянович А. П. Иезуиты в Западной России (в 1569-1772 гг.) / А. П. Демьянович // Журнал Министерства Народного Просвещения. - 1871. - Декабрь. - С. 230-231.

18. Харлампович К. В. Западнорусские православные школы XVI - начала XVII вв. Отношение их к инославным / Константин Васильевич Харлампович. - Казань, 1898. - С. 64-261.

19. Сливов И. Иезуиты в Литве / И. Сливов // Русский вестник. - М., 1875. - Т. 120. - С. 551-599.

20. Митрошенко И. Иезуиты в восточной части Белоруссии с 1569 по 1772 гг. / И. Митрошенко // Полоцко-Витебская старина. - Витебск, 1912. - Вып. 2. - С. 23-35.

21. Любавич Н. Н. К истории иезуитов в литово-русских землях в XVI в. / Николай Николаевич Любавич. - Варшава,

1888. - 28 с.; Любич Н. Н. Начало католической реакции и упадок реформации в Польше / Николай Николаевич Любич. - Варшава, 1890. - 412 с.

22. Лилов А. И. О зловерных действиях иезуитов в отношении к православной церкви в России в конце XVI и в начале XVII вв. / Александр Ильич Лилов. - Казань, 1856. - 282 с.

23. Яновский Л. Политическая деятельность Петра Скарги / Л. Яновский // Университетские известия. - К., 1905. - № 6, 10; 1906. - № 5, 11, 12; 1907. - № 3, 4.

24. Сушко О. Епізод з життя Петра Скарги / Олександр Сушко. - Львів, 1906. - 22 с.; Сушко О. Єзуїти в заведенню унії на Русі в доберестейській добі / Олександр Сушко. - Львів, 1902. - 80 с.; Сушко О. Петро Скарга в офіційній російській науці / Олександр Сушко. - Львів, 1903. - 43 с.

25. Стельмашенко М. А. Политическая деятельность Петра Скарги / Михаил Авишеньевич Стельмашенко. - К., 1902. - 340 с.

26. Лихачев Н. П. Антоний Поссевино и Истома Шевригин / Николай Петрович Лихачев. - М., 1900. - 22 с.; Лихачев Н. П. Дело о приезде в Москву Антония Поссевино / Николай Петрович Лихачев. - СПб., 1903. - 149 с.

27. Самарин Ю. Ф. Иезуиты и их отношения к России. Письмо к иезуиту Мартынову / Юрий Федорович Самарин. - М., 1870. - 510 с.; Самарин Ю. Ф. Иезуиты и статьи богословско-философского содержания / Юрий Федорович Самарин // Сочинения. - М., 1887. - Т. XI. - 562 с.

28. Быков А. А. И. Лойола, его жизнь и общественная деятельность / Александр Алексеевич Быков. - СПб., 1891. - 112 с.

29. Сапунов А. П. Заметка о коллегии и академии иезуитов в Полоцке / Алексей Парфенович Сапунов. - Полоцк, 1897. - 30 с.

30. Левицкий О. И. Анна-Алоиза, княжна Острожская / О. И. Левицкий // Киевская старина. - 1883. - № 11. - С. 10-17; Левицкий О. И. Єзуїтська преподобиця: історичне оповідання / Орест Іванович Левицький. - Вінніпер : Б.Р.В. - 69 с.

31. Костомаров Н. И. Русские инородцы. Исторические монографии и исследования / Николай Иванович Костомаров. - М. : Чарли, 1996. - 608 с.

32. Левицкий Н. Лжедмитрий I как пропагандист католичества в Москве / Николай Левицкий. - СПб., 1886. - 182 с.

33. Платонов С. Ф. Древнерусские сказания и повести о смутном времени XVII в. как исторический источник / Сергей Федорович Платонов. - СПб., 1888. - 372 с.

34. Воробьев Г. А. Царь Иван VI и папа Григорий XIII / Г. А. Воробьев // Русская старина. - 1894. - Май. - Т. 81. - С. 52-75.

35. Дахнович С. Иезуит Антоний Поссевино / С. Дахнович // Труды Киевской Духовной Академии. - 1865. - Январь. - С. 103-138; Февраль. - С. 229-272; Март. - С. 373-418; Апрель. - С. 506-555.

36. Ключевский В. О. Сказания иностранцев о Московском государстве / Василий Осипович Ключевский. - Петербург, 1918. - С. 18.

37. Шмурло Е. Ф. Римская курия на русском православном Востоке (1609-1654) / Евгений Францевич Шмурло. - Прага, 1929. - 354 с.

38. Успенский Ф. И. Сношения Рима с Москвой / Ф. И. Успенский // Журнал Министерства Народного Просвещения. - 1884. - Октябрь. - С. 316-340.

39. Лихачев Н. П. Указ. праці.

40. Новодворский В. В. Борьба за Ливонию между Москвой и Речью Посполитой (1570-1582) / Витольд Владиславович Новодворский. - СПб., 1904. - 360 с.

41. Жукович П. Н. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией до 1609 г. / Платон Николаевич Жукович. - СПб., 1901. - С. 138.

42. Коялович М. О. История базилианского ордена / М. О. Коялович // Христианские чтения, 1864. -Т. I. - Ч. 1. - С. 27-57; Коялович М. О. Литовская церковная уния / М. О. Коялович. - СПб., 1859. - Т. 1. - С. 41.

43. Петров Н. И. Очерк истории Базилианского ордена в бывшей Польше / Николай Иванович Петров. - К., 1871. - 675 с.

44. Сумцов Н. Ф. Исторический опыт попыток католиков ввести в южную и западную Россию григорианский календарь / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. - 1888. - Кн. 5. - С. 235-272.

45. Толстой Д. А. Римский католицизм в России / Дмитрий Андреевич Толстой. - СПб., 1876. - Т. 1. - 233 с.

46. Чистович И. Очерк истории Западнорусской церкви / Иларион Алексеевич Чистович. - СПб., 1882-1884. - Ч. 1. - 221 с.; Ч. 2. - 419 с.

47. Викторовский П. Г. Западнорусские православные фамилии, отпавшие от православия в конце XV-XVII вв. / П. Г. Викторовский. - Вып. 1. - К., 1912. - 273 с.

48. Гожалчинский А. Иезуитские школы в Юго-Западной России / А. Гожалчинский // Труды Киевской Духовной Академии. - 1869. - Т. II. - № 4. - С. 85-127.

49. Ястребов М. Иезуиты и их педагогическая деятельность в Польше и Литве / М. Ястребов // Труды Киевской Духовной Академии. - 1869. - Т. II. - № 2 - С. 260-294.

50. Ильин А. Иезуиты и их влияние на историю человечества / Алексей Ильин. - М., 1905. - 79 с.

Папазова Анжела,

кандидат исторических наук, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета

ИЗУЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРДЕНА ИЕЗУИТОВ В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОМ РЕГИОНЕ В ПОСЛЕДНЕЙ ТРЕТИ XVI - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ст. ИССЛЕДОВАТЕЛЯМИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

В статье рассмотрена тематика научных работ исследователей из Российской империи касательно деятельности ордена иезуитов в восточнославянском регионе в последней трети XVI - первой половине XVII ст. Выявлено, что в проанализированных работах ученые того времени проявили большой интерес к проблеме. Исследователи собрали и опубликовали фактический материал в сборниках документов. Они изучали некоторые аспекты деятельности иезуитов в системе образования и воспитания, относительно Брестской церковной унии, униатской церкви, базилианского ордена, миссии Антонио Поссевино в Москву, участия иезуитов в событиях смутных времен в Московском царстве, деятельности отдельных членов ордена, прежде всего, таких как А. Поссевино и Петр Скарга. Однако большой интерес указанных историков XIX ст. к деятельности ордена не привел к комплексному изучению проблемы. Недостаточно или вообще не изуча-

лись вопросы экономической деятельности Общества Иисуса, материального и кадрового обеспечения миссий, резиденций, коллегиумов и других институтов ордена, культурные достижения иезуитов, сотрудничества его членов с государственными деятелями и последствия их работы для политической, хозяйственной и культурной жизни в регионе.

Ключевые слова: *Общество Иисуса; восточнославянский регион; исследователи Российской империи; тематика научных работ; историография проблемы.*

Papazova Angela,

Ph.D. (History), Assistant Professor of Historical Disciplines Department of Mariupol State University

STUDY ON THE ACTIVITIES OF THE SOCIETY OF JESUS IN EAST SLAVIC REGION IN THE LAST THIRD OF THE XVI - FIRST HALF OF XVII CENTURIES CARRIED OUT BY RUSSIAN EMPIRE RESEARCHERS

The article analyzes the subjects of the research, carried out by Russian Empire scholars on the activities of the Society of Jesus in East Slavic region in the last third of the XVI - first half of the XVII centuries. Unlike the works by Western secular and ecclesiastical, Jesuit and Polish scholars, the works by Russian historians of XIX - early XX centuries were not much analyzed by modern scientists.

The present research reveals that Russian scholars showed a keen interest in this problem. Researchers collected and published the factual material in the collections of documents. They embarked on a study of some aspects of Jesuit practices in the system of education, religious and social activities. They analyzed the principles and the ways of further study as well as began assessing the Society, its value and the impact of its activities.

The topics of the research, however, were not versatile. Revisions, made by scholars, mainly concerned religious and educational activities of the Society of Jesus in the region. The researchers examined the educational institutions of the Society, the system of education, the ways of dissemination of Catholicism, Jesuits' participation in the preparation and creation of the Union of Brest, the Uniate Church, The Order of Saint Basil the Great, Antonio Possevino's mission to Moscow, Jesuits' participation in the events of the Time of Troubles in Muscovy, the activities of individual members of the Society (A. Possevino and Piotr Skarga particularly). The author of the present article argues that the scholars of the Empire did not take into account all the aspects of the above-mentioned topics and not all the houses of the Society in the region.

However, the great interest showed by XIX century historians in the activities of the Society has not led to a comprehensive study of the problem. Certain areas of Jesuits' activities were not studied at all or studied inappropriately. The issues of the economic activity of the Society, financial security and staffing of the Society, the cultural achievements of the Jesuits, the cooperation of the Society of Jesus with public figures and its impact on the military, political, economic and cultural life in the region were not brought to light.

Yet we cannot underestimate the achievements of Russian scholars. For XIX - early XX centuries these achievements were considered to be groundbreaking and some works and topics remained significant even for the early XXI century.

Key words: *Society of Jesus; East Slavic region; Russian Empire researches; topics of scientific publications; historiography of the problem.*

REFERENCES

1. Shevchenko T. (2005), Jesuit teaching on the Ukrainian lands of the last quarter of 16th - the middle of the 17th centuries, Svichado, Lviv, pp. 19-41 (ukr).
2. Blinova T.B. (2002), Jesuits in Belarus. Jesuit's role in the organization of education and enlightenment, GrGU, Grodno, pp. 6-13 (rus).
3. Sieriaikov S. (2005), Jesuit schooling as a factor of national and cultural development in Polish historiography of XIX-XX centuries, *East-West: Historical and Cultural Collection, Issue 7. Universities and nations in the Russian Empire*, Krytyka, Kharkiv-Kiev, pp. 23-44 (ukr).
4. Tymoshenko L. (2000), Jesuits and the Union of Brest, Christianity, Lviv, p. 379 (ukr).
5. Dmitriev M.V. (2003), Between Rome and Tsargrad: the genesis of the Union of Brest in 1595 - 1596, MSU, Moscow, pp. 10-11 (rus).
6. Petrova A.A., Shershniova S.V. (1999), Foreword, *Grizinger T. Jesuits. Full history of their activities, both evident and secret, since the creation of the society till the present times*, Lan, St. Petersburg, pp. 6-7 (rus).
7. Hutnova E.V. (1974), *Historiography of the Middle Ages history*, Vysshiaia Shkola, Moscow, pp. 254-255 (rus).
8. Bantysh-Kamensky D.N. (1993), *History of Little Russia from the settlement of the Slavs in this the country till the eradication of the Hetmanate*, Chas, Kyiv, pp. 95-105, 112-113 (rus).
9. Doroshenko D.I. (1996), *Ukrainian Historiography Review. State School: History. Political Science. Law*, Ukrainoznavstvo, Kyiv, 258 p. (ukr); Doroshenko D.I. (1992), *The outline of the History of Ukraine in 2 volumes*, Globus, Kyiv, Vol. 1, pp. 171-172, 178-183 (ukr).
10. Karamzin N.M. (1990), *The history of Russian State*, in XII volumes, Priok, Tula, Vol. VII-IX, p. 479 (rus).
11. Soloviov S.M. (1989), *Essays*. In 18 books. *History of Russia from ancient times*, Executive editor Kovalchenko I.D., Dmitriev S.S., Mysl, Moscow, Book. 3, Vol. 5-6, p. 643-716 (rus).
12. Scherbatov M.M. (1903), *The History of Russia since the ancient times*, St.Petersburg, V.5, Part 3, p. 690 (rus).
13. Hrushevskii M.S. (1995), *The History of Ukraine-Rus*, Naukova Dumka, Kyiv, Vol. 7, pp. 446-461 (ukr); Hrushevskii M.S. (1994), *Cultural and National Movement in Ukraine in XVI - XVII cent., Ukraine Spiritual (the collection of works)*, Compilation and annex by I. Hyrych, A. Dziuba, B. Ulianiivskiy, Lybid, Kyiv, pp. 154-169, 210, 237-238 (ukr).

14. Briantsev P.D. (1889), Lithuanian history since the ancient times, Vilna, pp. 370-439 (rus).
15. Kostomarov N.I. (1994), The Time of Troubles in Muscovy in the early XVII century (1604-1613), Charlie, Moscow, 800 p. (rus).
16. Macarius (Bulgakov M.P.), (1883), History of Russian Church, in 12 volumes, St. Petersburg, available at: <http://www.magister.msk.ru/library/history/makary/makary.htm> (rus).
17. Demianovich A.P. (1871) The Jesuits in Western Russia (in 1569-1772), *Journal of the Ministry of Education*, December, pp. 230-231 (rus).
18. Kharlampovich K.V. (1898), The West Russian orthodox schools of the 16th - early 17th centuries. Their relation to the other beliefs, Kazan, 524, LVI p. (rus).
19. Slivov I. (1875), The Jesuits in Lithuania, *Russian Bulletin*, Moscow, Vol. 120, pp. 551-599 (rus).
20. Mitroshenkov I. (1912), The Jesuits in the eastern part of Belarus from 1569 till 1772, *Old Times of Polotsk-Vitebsk*, Vitebsk, Vol. 2, pp. 23-35 (rus).
21. Liubovich N.N. (1888), On the history of the Jesuits on the Lithuanian-Russian lands in the XVI century, Warsaw, 28 p. (rus); Liubovich N.N. (1890), The origins of Catholic reaction and the decline of the Reformation in Poland, Warsaw, 412 p. (rus).
22. Lilov A.I. (1856), On Malicious Actions of the Jesuits against the Orthodox Church in Russia in late XVI - early XVII centuries, Kazan, 282 p. (rus).
23. Ianovskiy L. (1905-1907), Political Activities of Piotr Skarga, *News of Higher Educational Institutions*, Kyiv, 1905, № 6,10; 1906, № 5,11,12; 1907, № 3,4 (rus).
24. Sushko O. (1906), The Episode from the life of Piotr Skarga, Lviv, 22 p. (ukr); Sushko O. (1902), The Jesuits in Making the Union in Rus in Pre-Brest Times, Lviv, 80 p. (ukr); Sushko O. (1903), Piotr Skarga in Russian official science, Lviv, 43 p. (ukr).
25. Stelmashenko M.A. (1902), Political activities of Piotr Skarga, Kyiv, 340 p. (rus).
26. Likhachev N.P. (1900), Antonio Possevino and Istoma Shevrigin, Moscow, 22 p. (rus); Likhachev N.P. (1903), On Antonio Possevino's arrival in Moscow, St. Petersburg, 149 p. (rus).
27. Samarin Yu.F. (1870), The Jesuits and their stance on Russia. Letter to Jesuit Martynov, Moscow, 510 p. (rus); Samarin Yu.F. (1887), The Jesuits and articles on theological and philosophical topics, *Essays*, Moscow, Vol. XI, 562 p. (rus).
28. Bykov A.A. (1891), Ignatius of Loyola, his life and social activities, St. Petersburg, 112 p. (rus).
29. Sapunov A.P. (1897), Article on the board of the Jesuit Academy of Polotsk, Polotsk, 30 p. (rus).
30. Levitskiy O.I. (1883), Princess Anna Alojza Ostrogska, *The Old Times of Kiev*, №11, pp. 10-17 (rus); Levitskiy O.I. Jesuit Martyr: historical narration. - Winnipeg, 69 p. (ukr).
31. Kostomarov N.I. (1996), Russian foreigners. Historical monographs and studies, Charlie, Moscow, 608 p. (rus); Kostomarov N.I. (1994), The Time of Troubles in Muscovy in the early XVII century (1604-1613), Charlie, Moscow, 800 p. (rus).
32. Levitskiy N. (1886), False Dmitry I as a propagandist of Catholicism in Moscow, St. Petersburg, 182 p. (rus).
33. Platonov S.F. (1888), The ancient Russian tales and stories about the Time of Troubles in the XVII century as a historical source, St. Petersburg, 372 p. (rus).
34. Vorobiov G.A. (1894), Tsar Ivan VI of Russia and Pope Gregory XIII, *The Old Times of Russia*, May, Vol. 81, pp. 52-75 (rus).
35. Dakhnovich S. (1856), Jesuit Antonio Possevino, *Works by Kiev Theological Academy*, January, pp. 103-138, February, pp. 229-272, March, pp. 373-418; April, pp. 506-555 (rus).
36. Kliuchevskii V.O. (1918), Foreigners' Legends of Muscovy, St. Petersburg, pp. 18 (rus).
37. Shmurlo E.F. (1929), Roman Curia in the Russian Orthodox East (1609-1654), Prague, 354 p. (rus).
38. Uspenskii F.I. (1884), Relations between Rome and Moscow, *Journal of the Ministry of Education*, October, pp. 316-340 (rus).
39. Likhachev N.P. (1900), Antonio Possevino and Istoma Shevrigin, Moscow, 22 p. (rus); Likhachev N.P. (1903), On Antonio Possevino's arrival in Moscow, St. Petersburg, 149 p. (rus).
40. Novodvorskiy V.V. (1904), The struggle for Livonia between Moscow and the The Polish-Lithuanian Commonwealth (1570-1582), St. Petersburg, 360 p. (rus).
41. Zhukovich P.N. (1901), Seim fight of the Western Russian orthodox nobility against Church Union in 1609, St. Petersburg, 138 p. (rus).
42. Koialovich M.O. (1864), The History of The Order of Saint Basil the Great, *Christian readings*, Vol. I, Part 1, pp. 27-57 (rus); Koialovich M.O. (1859), Lithuanian Church Union, St. Petersburg, Vol.1, p. 41. (rus).
43. Petrov N.I. (1871), Essay on the history of The Order of Saint Basil the Great in former Poland, Kyiv, 675 p. (rus).
44. Sumtsov N.F. (1888), Historical experience of Catholics' attempts to introduce the Gregorian calendar into Southern and Western Russia, *The Old Times of Kiev*, Book 5, pp. 235-272 (rus).
45. Tolstoy D.A., (1876), Roman Catholicism in Russia, St. Petersburg, Vol. 1, 233 p. (rus).
46. Chistovich I. (1882-1884), Essay on the history of Ruthenian Church, St. Petersburg, Part 1-2, 221, 419 p. (rus).
47. Viktorovskiy P.G. (1912), West Russian orthodox families, deviated from the Orthodox Church in the late XV-XVII centuries, Kyiv, Issue. 1, 273 p. (rus).
48. Gozhalchinskiy A. (1869), Jesuit school in South-West Russia, *Works by Kiev Theological Academy*, Vol. II, № 4, pp. 85-127 (rus).
49. Iastrebov M. (1869), The Jesuits and their teaching activities in Poland and Lithuania, *Works by Kiev Theological Academy*, Vol. II, №2, pp. 260-294 (rus).
50. Ilin A. (1905), The Jesuits and their impact on human history, Moscow, 79 p. (rus).

© Папазова Анжела

Надійшла до редакції 09.11.2015